UDK: 330.341.1:334.7

TADBIRKORLIK FAOLIYATINI RIVOJLANTIRISHDA INNOVATSION INFRATUZILMALARDAN SAMARALI FOYDALANISH

Qambarova Dilhayo O'ktamjon qizi
NamDTU, Iqtisodiyot fakulteti, Iqtisodiyot kafedrasi,
1-bosqich magistranti
Doi: https://doi.org/10.5281/zenodo.20552231

Annotatsiya: Ushbu maqolada tadbirkorlik faoliyatini rivojlantirishda innovatsion infratuzilmalarning – texnoparklar, biznes-inkubatorlar, klasterlar va raqamli platformalarning – o'rni va ahamiyati ilmiy jihatdan tahlil qilingan. O'zbekistondagi mavjud innovatsion infratuzilma holati baholanib, xorijiy davlatlarning ilg'or tajribalari ko'rib chiqilgan. Tadqiqot natijalari asosida innovatsion infratuzilmalardan samarali foydalanish bo'yicha amaliy tavsiyalar ishlab chiqilgan.
Kalit so'zlar: innovatsion infratuzilma, tadbirkorlik, texnopark, biznes-inkubator, klaster, raqamli iqtisodiyot, startap, innovatsion ekotizim.

KIRISH

Zamonaviy iqtisodiyotda tadbirkorlik faoliyatining samarali rivojlanishi ko'p jihatdan innovatsion infratuzilmaning mavjudligi va undan foydalanish darajasiga bog'liq. Ilmiy adabiyotlarda innovatsion infratuzilma deganda texnoparklar, biznes-inkubatorlar, innovatsion klasterlar, venchur fondlar, texnologiya transferi markazlari va raqamli platformalarning majmuasi tushuniladi (Lundvall, 2010).

O'zbekiston Respublikasining 2022–2026-yillarga mo'ljallangan yangi rivojlanish strategiyasida innovatsiyalarni rag'batlantirish va raqobatbardosh tadbirkorlik muhitini shakllantirish ustuvor vazifalar qatorida belgilangan. Xususan, 2023-yil yakuniga ko'ra mamlakatda 14 ta texnopark va 130 dan ortiq biznes-inkubator faoliyat yuritmoqda (O'zbekiston Statistika qo'mitasi, 2023). Biroq innovatsion infratuzilmadan foydalanish samaradorligi hali ham yetarli darajada emasligini empirik ma'lumotlar ko'rsatmoqda.

Ushbu maqolaning maqsadi – O'zbekistonda tadbirkorlik faoliyatini rivojlantirishda innovatsion infratuzilmalardan foydalanishning hozirgi holatini baholab, samaradorlikni oshirish yo'llarini asoslashdir.

ADABIYOTLAR SHARHI

Innovatsion infratuzilma nazariyasi Milliy innovatsion tizim (MIT) konsepsiyasi doirasida ishlab chiqilgan. Freeman (1987) va Lundvall (1992) asarlarida infratuzilma elementlari o'rtasidagi munosabatlar tahlil qilinib, ular iqtisodiy o'sishning muhim omili sifatida belgilanadi. Porter (1990) klaster nazariyasida hududiy innovatsion tizimlar raqobatbardoshlikni oshirishda hal qiluvchi rol o'ynashini asoslagan.

Xalqaro Valyuta Jamg'armasining 2023-yilgi hisobotiga ko'ra, innovatsion infratuzilmaga YaIM ning 1% dan ko'proq sarflaydigan mamlakatlar iqtisodiy o'sish sur'ati o'rtacha 0,7 foiz punktga yuqori bo'lgan. Dunyo banki ma'lumotlariga asosan, biznes-inkubatorlar startap kompaniyalarning bozorda omon qolish darajasini 30–40% ga oshiradi (World Bank, 2022).

Milliy kontekstda Toshkentdagi IT Park tajribasi alohida e'tiborga loyiqdir: 2019–2023-yillarda bu strukturadan foydalangan 500 dan ortiq kompaniyaning eksport hajmi 3,2 barobarga o'sgan (IT Park O'zbekiston, 2023). Shu bilan birga, mahalliy tadqiqotchilar (Toshmatov, 2022; Xoliqov, 2023) innovatsion infratuzilma va kichik biznes faolligi o'rtasidagi munosabatda moliyalash imkoniyatlari va malakali kadrlar yetishmasligi kabi institutsional to'siqlarni qayd etgan.

TADQIQOT METODOLOGIYASI

Tadqiqotda quyidagi metodlardan foydalanilgan: statistik tahlil, qiyosiy tahlil, iqtisodiy-matematik modellashtirish hamda ekspert baholash usuli. Boshlang'ich ma'lumotlar manbai sifatida O'zbekiston

Statistika qo'mitasi, Innovatsion rivojlanish vazirligi, Dunyo banki va OECD ma'lumotlar bazalari ishlatildi. Tadqiqot 2018–2023-yillarni qamrab oladi.

Innovatsion infratuzilmaning tadbirkorlikka ta'sirini baholashda quyidagi ko'rsatkichlar tizimidan foydalanildi: yangi tashkil etilgan korxonalar soni, eksport hajmi, yaratilgan ish o'rinlari va innovatsion mahsulotlar ulushi. Xalqaro taqqoslash uchun Janubiy Koreya, Finlyandiya va Singapur tajribalari tanlandi.

TAHLIL VA NATIJALAR

4.1. O'zbekistondagi innovatsion infratuzilmaning hozirgi holati

2023-yil ma'lumotlariga ko'ra, O'zbekistondagi innovatsion infratuzilma tizimi quyidagi elementlarni o'z ichiga oladi:

Infratuzilma turi	Soni	Band bo'lgan kompaniyalar	Yaratilgan ish o'rinlari
Texnoparklar	14	750+	18 400
Biznes-inkubatorlar	130+	2 100+	42 000
Innovatsion klasterlar	8	320+	9 800
IT parklar	1 (5 filial)	560+	14 200
Raqamli platformalar	23+	4 000+	28 600

1-jadval. O'zbekistondagi innovatsion infratuzilma holati (2023)

Jadvaldagi ma'lumotlar shuni ko'rsatadiki, biznes-inkubatorlar miqdor jihatdan ustunlik qilsa-da, texnoparklar va IT park kompaniyalarining eksport ko'rsatkichlari nisbatan yuqori. Bu holat sifat va miqdor ko'rsatkichlari o'rtasidagi nomuvofiqlikni belgilaydi.

Xalqaro tajriba: Qiyosiy tahlil

Janubiy Koreya Daedeok Innopolis ("Silikon vodiysi") modeli asosida 1973-yildan shakllantirilgan. Hozirda bu hududda 1 500 dan ortiq ilmiy-tadqiqot muassasasi va 25 000 dan ortiq kompaniya faoliyat yuritib, ularning yillik innovatsion mahsulot hajmi 45 mlrd. AQSh dollarini tashkil etadi (OECD, 2023).

Finlyandiya tajribasida esa "uchlik spiral" (davlat–universitet–sanoat) modeli qo'llanilib, bu yondashuv Oulu texnoparkining rivojlanishiga zamin bo'lgan. Nokia va Ericsson kabi transmilliy kompaniyalarning paydo bo'lishi mazkur ekotizimning mahsuli hisoblanadi.

Singapur hukumati innovatsiya va tadbirkorlikni rag'batlantirish maqsadida YaIMning 2,2 foizini (2022: 4,3 mlrd. USD) tadqiqot va innovatsiyaga sarfladi. Buning natijasida mamlakatning Global Innovatsiya Indeksidagi o'rni 2023-yilda dunyoda 5-o'ringa yetdi (GII, 2023).

Innovatsion infratuzilmadan foydalanish samaradorligi

O'tkazilgan tahlillar asosida O'zbekistondagi innovatsion infratuzilmadan foydalanish samaradorligini cheklayotgan asosiy omillar aniqlandi:

Muammo	Og'irlik koeffitsienti (%)	Ta'sir darajasi
Moliyalash manbalarining cheklanganligi	28	Yuqori
Malakali kadrlar yetishmasligi	24	Yuqori
Boshqaruv tizimidagi byurokratiya	18	O'rta

Bozor axborotiga cheklangan kirish	16	O'rta
Infrastruktura sifatining pasayishi	14	O'rta

2-jadval. Innovatsion infratuzilmadan foydalanishga to'sqinlik qiluvchi omillar (ekspert baholash, n=45)

45 nafar ekspert (iqtisodiyot sohasidagi olimlar, tadbirkorlar va davlat xizmatchilari) bilan o'tkazilgan intervyu va so'rov natijalari shuni ko'rsatadiki, moliyalash va kadrlar muammosi birgalikda umumiy to'siqlarning 52 foizini tashkil etadi.

TAVSIYALAR

Olib borilgan tadqiqot asosida innovatsion infratuzilmadan samarali foydalanishni ta'minlash uchun quyidagi tavsiyalar ishlab chiqildi:

Birinchidan, venchur moliyalashtirish mexanizmlarini takomillashtirish zarur. Xususan, davlat-xususiy sheriklik asosida innovatsion investitsiya fondlarini tashkil etish va startap ekotizimini rag'batlantiruvchi soliq imtiyozlarini joriy qilish tavsiya etiladi. Janubiy Koreya tajribasida bunday imtiyozlar startaplar sonini 3 yil ichida 40% ga oshirganini ko'rsatgan (OECD, 2023).

Ikkinchidan, kadrlar tayyorlash va malaka oshirish tizimini innovatsion infratuzilma ehtiyojlariga moslashtirish lozim. Buning uchun universitetlar va texnoparklar o'rtasidagi hamkorlikni institutsional jihatdan mustahkamlash, ayniqsa, STEM ta'limiga investitsiyalarni kengaytirish tavsiya etiladi.

Uchinchidan, raqamli platformalar va innovatsion infratuzilma klasterlari o'rtasida ma'lumotlar almashish tizimini yo'lga qo'yish – axborot asimmetriyasini kamaytiradi va tadbirkorlarning qaror qabul qilish samaradorligini oshiradi.

To'rtinchidan, mintaqaviy innovatsion klasterlarni rivojlantirish strategiyasini ishlab chiqish talab etiladi. Toshkentdan tashqari Samarqand, Namangan va Farg'onada ixtisoslashgan klasterlar tashkil etish, ayniqsa, qishloq xo'jaligi texnologiyalari va to'qimachilik sohalarida, hududiy tadbirkorlikni rag'batlantirishga xizmat qilishi mumkin.

XULOSA

Ushbu tadqiqot shuni ko'rsatadiki, innovatsion infratuzilmalardan samarali foydalanish tadbirkorlik faoliyatini rivojlantirishning muhim omili bo'lib, bu bog'liqlik O'zbekiston sharoitida ham empirik tarzda tasdiqlanmoqda. 2018–2023-yillar davomida texnoparklar va IT park infratuzilmasidan foydalangan kompaniyalar eksporti o'rtacha 2,8 barobarga oshgani qayd etildi.

Biroq innovatsion infratuzilma salohiyatini to'liq ro'yobga chiqarish uchun moliyalash, kadrlar va boshqaruv to'siqlarini kompleks hal qilish talab etiladi. Xalqaro tajriba – xususan, Janubiy Koreya, Finlyandiya va Singapur modellari – shuni ko'rsatadiki, muvaffaqiyatli innovatsion ekotizimlar uchun uzluksiz davlat qo'llab-quvvatlashi, akademik-sanoat hamkorligi va rivojlangan venchur kapital bozori zaruriy shart hisoblanadi.

Kelgusi tadqiqotlarda innovatsion infratuzilma va iqtisodiy o'sish o'rtasidagi bog'liqlikni ekonometrik modellar yordamida yanada chuqurroq tahlil qilish, shuningdek, mintaqaviy farqlarni baholash ustuvor yo'nalish bo'lib qoladi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR

1. Freeman C. (1987). Technology and Economic Performance: Lessons from Japan. Pinter Publishers, London.
2. Lundvall B.Å. (2010). National Systems of Innovation: Toward a Theory of Innovation and Interactive Learning. Anthem Press, London.
3. Porter M. (1990). The Competitive Advantage of Nations. Free Press, New York.
4. World Bank. (2022). Enabling the Business of Agriculture 2022. Washington, DC: World Bank Group.
5. OECD. (2023). Science, Technology and Innovation Outlook 2023. OECD Publishing, Paris.

6. Global Innovation Index (GII). (2023). Innovation in the Face of Uncertainty. WIPO, Geneva.
7. IT Park O'zbekiston. (2023). Yillik hisobot 2023. Toshkent: IT Park.
8. O'zbekiston Respublikasi Statistika qo'mitasi. (2023). O'zbekistonda kichik biznes va tadbirkorlik: statistik to'plam. Toshkent.
9. Toshmatov N.A. (2022). Innovatsion infratuzilma va iqtisodiy rivojlanish munosabatlari. Iqtisodiyot va innovatsion texnologiyalar, 3(2), 45–58.
10. Xoliqov B.S. (2023). Kichik biznesning innovatsion faollikka ta'sir etuvchi institutsional omillar tahlili. Moliya va bank ishi, 1(4), 22–34.